

Österskär fyller hundra år

”Villastad för naturvänner, seglare, sportsmän”

Österskär fyller 100 år i år. 1904 byggdes den första sommarvillan.

Dessförinnan fanns bara två bostadshus på området. Den ena byggnaden, en gammal fiskarstuga, är för länge sedan riven. Den andra, dragontorpet Tunanäs, finns kvar, numera med adress Strandvägen 42. Det torpet beboddes vid förra sekelskiftet av dragonen Robert Thun, far till Fritjof Thun, som alla äldre Österåkersbor minns. Fritjof Thun var ordförande i kommunalnämnden, landstingsman och riksdagsman. Bland annat. En period på femtiotalet bodde skådespelaren Jarl Kulle i torpet. Han döpte om det till ”Kullenäs”. Efter honom kom överstelöjtnant C. E. Berggren och hans fru Greta. I dag bor Berggrens dotter Ulla Rohrbach i det gamla dragontorpet Tunanäs. Byggnaden är nu över 200 år gammal.

Vid sekelskiftet 1900 var direktör Abel Bergman ägare till större delen av nuvarande Österskär. Han bodde på Tuna Säteri. Det hade blivit populärt redan i slutet av 1800-talet bland välbeställda stockholmare att skaffa sig ett sommarnöje i skärgården. Man ville komma bort från osunda stadsmiljöer, bada havsbad, segla och åka omkring i snabba motorbåtar. I sommarhuset skulle man leva ett angenämt sällskapsliv och gärna umgås med jämställda grannar, belevat, bildat folk.

Abel Bergman såg chansen att tjäna pengar på trenden. Den bergiga udden ut mot Trälhavet döptes efter en pristävling till Österskär. Bergman styckade av tomter och annonserade: ”Välbelägna tomter i barr- och löfskog på söderslutning med synnerligen vacker utsikt öfver Saltsjön. Goda kommunikationer med ångbåt och järnväg. Österskär är på grund av sitt höga, friska läge och närhet till Stockholm särdeles lämpligt som bostadsort såväl under sommaren som året om. Tomtprisen afsevärdt moderata”.

MINST ETT TUNNLAND

Det första området med 33 tomter planerades och byggdes helt i tidens anda. Tomterna var stora – minst ett tunnland – och oregelbundna, och med ett mycket vackert läge. Vägarna slingrade sig fram runt bergknallarna. Förebilder fanns i Djursholm och Saltsjöbaden. Villorna som byggdes tillhörde ofta akademiker, högre tjänstemän, officerare och grosshandlare. Det var stora fina trävillor med snickarglädje och punschverandor.

En av de första villorna låg vid Prästvågen och tillhörde pastor Oscar Krook, teologie doktor och kyrkoherde i Kungsholms församling. Gatan fick förmodligen sitt namn efter pastorn. Krook var en av förgrundsfigurerna på Österskär. Han höll ofta långa högstämda tal vid midsommarstången.

År 1909 blev generalkonsul E. W. Wallin ägare till Tuna Säteri och ännu inte avyttrade tomter i ”gamla Österskär”. Ett stort W pryder ännu Tunas pampiga järngrindar. Wallin styckade av ytterligare 250 tomter.

”TOMTJOBBARE”

Tio år senare, år 1919, trädde en ny aktör in på arenan. Direktör Johan Hellman köpte Tuna Säteri, och satte ny fart på exploateringen av Österskärshalvön. Tomterna blev mindre, bebyggelsen tätade. År 1918, året före Hellmans inträde på arenan, var 56 tomter i Österskär bebyggda. 1938 var antalet 438. Hellmans braskande annonser i dagspressen lockade många köpare – alltför många, ansåg en del som redan köpt. Hellman kallades nedsättande ”tomtjobbare”.

Tidigt hade folk i Österskär börjat klaga över förtätningen. ”För små tomter och helt oreglerad byggnation”. Redan 1920 begärde ett antal villaägare att en stadsplan skulle upprättas för Österskär. Det tog flera år innan något hände, men en byggnadsplan kom 1930.

Inte heller den var man nöjd med. På 1960-talet kom nya detaljplaner som ännu gäller. I dag arbetar kommunen med handlingsprogram för Österskär, och där talas bl.a. om större tomter, gång- och cykelbanor, parkeringsplatser.

Hundra år har gått sedan den första villan byggdes. Österskär är i dag ett samhälle med stora romantiska villor på stora strandtomter, enklare stugor på mindre tomter inåt land, samt nybyggda moderna villor och radhus.

JÄRNVÄGEN

Järnvägen till Åkersberga blev klar 1901. Abel Bergman var en av initiativtagarna till banan. Sträckan Åkersberga – Österskär byggdes omedelbart därefter och försågs med ett vackert stationshus i jugendstil. Tack vare järnvägen blev Österskär attraktivt i tider då bilar var sällsynta. Fem gånger om dagen gick tåg till Stockholm tur och retur. Med ånglok fram till 1939. Två läkare, doktor Wetterdahl och doktor Lagerlöf, brukade varje dag ta morgontåget in till Stockholm. Om de inte kommit i tid lät stinsen, Gustaf Wallén, tåget vänta tills de lärda herrarna hunnit infinna sig.

För Österskärsbarnen var det spännande att få följa med någon vuxen på tåget in till Stockholm. Barnen undrade: Skulle tåget orka upp för backen vid Täljö? Barnramsan ”Rackars backe, rackars backe – jag tror de’ går, jag tror de’ går – de’ gick, de’ gick, de’ gick” återger naturtroget ånglokets pustande.

Behövde man skicka telegram kunde man också vända sig till stinsen Wallén. Han översatte texten till morsesignaler som han knackade ner på en blänkande apparat inne i stationshuset. Stinsens fru Signe Paulina var postmästare. Om någon hade fått ett vykort och hade lång väg att gå till stationen ringde hon upp vederbörande och erbjöd sig att läsa upp hälsningarna på vykortet.

STORHETSTIDEN

Åren efter andra världskriget var Roslagsbanans storhetstid. På Österskärslinjen gick upp till 34 tåg på lördagarna. SJ tog över driften helt 1959 och Storstockholms Lokaltrafik 1972. Men orosmoln tornade upp sig. Bil-, buss- och T-banefrälsta politiker såg ingen framtid för smalspåret och ville lägga ner hela Roslagsbanan. Borgarrådet Nils Hallerby argumenterade för nedläggning: ”Det är inte meningen att Österskärsborna ska sitta på tåget, ha det bekvämt, titta på utsikten eller läsa tidningen, utan här är det fråga om att fraktas och ingenting annat”. Det anordnades protestmöten, gjordes namninsamlingar och hölls folkomröstningar. Föreningen Rädda Roslagsbanan stod för opinionsbildningen.

1982 blev ett ödesår. Regeringen Fälldin stoppade planerna på en utbyggnad av T-banan till Täby, och efter riksdagsvalet samma år gick Olof Palmes regering på samma linje. Roslagsbanan blev kvar och rustades upp i stället, för stora pengar. De gamla bruna, murriga vagnarna försvann. Nya blå vagnar köptes (eller rättare sagt leasades).

VÄSKFABRIKEN

Bakom Österskärs järnvägsstation låg en gång i tiden Johan August Melins väskfabrik. Byggnaden var grå till färgen på slutet. Den stod oanvänd och förfallen i flera år innan den revs. På tomten pågår just nu ett nybygge. Tjugo bostadsrättslägenheter skall det bli där, ”exklusivt utrustade”. Lägenheterna kommer att kosta mellan 995 000 och 2 110 000 kronor.

Åter till flydda tider. 1918 flyttade Johan August Melin (född 1866) sin väskfabrik i Stockholm ut till Österskär. Han bodde själv med hustrun Selma (född 1867) i fabriksbyggnadens övervåning. Paret hade nio barn. Ett barnbarn till Johan August och Selma heter Ingrid Lindblom, henne möter vi ofta på ÖHF:s aktiviteter.

I väskfabriken arbetade man med läder, skinn, plywood och papp. En stor press användes för att stansa ut ämnen till hörn och handtag av läder. Det fanns också en rad nitmaskiner och

symaskiner. Med en två meter lång plåtsax skar man till plåtar som klädde Amerika-kofferterna.

Läkarväskorna var länge en huvudartikel. Det var väskor med öppningen uppåt, bra om man hade flytande medikamenter med sig. Väskfabriken tillverkade också portföljer och resväskor av papp. Men den största artikeln var Unica-boxarna, dem som alla arbetare hade på pakethållaren när de cyklade till och från jobbet. Lagom till termos och torrskaffning.

På trettioalet startade några av Melins söner en egen väskfabrik i det nedlagda Åkersberga Ångbryggeri vid kanalen. Ett par år senare avled Johan August, och hela verksamheten flyttades till Åkersberga. Det gick bra, och "Väskan" blev kommunens största arbetsgivare med ett åttiotal anställda.

Efter andra världskriget översvämmades marknaden av billigare lädervaror från krigshärjade länder med låga löner. Fabriken i Åkersberga fick slå igen. Många av de anställda startade eget och körde vidare i liten skala.

TELEFONSTATIONEN

låg förr i tiden vid Lindholmsviken, där fiskare Axel Johansson (född 1856) bodde med sin familj. Hans döttrar skötte telefonväxeln. Frun Karolina Vilhelmina sålde fisk ute på gården. Hon hade ett besman, alltså en handvåg, och vägde upp strömmingen i en nätkasse. Strömmingen kostade 50 öre kilot och slogs in i tidningspapper. Fiskare Johanssons villa finns kvar, adressen är Strandvägen 7. I dag bor en ung familj i huset, Nina och Tomas Thoregren med två barn. Ett nybygge står på en avstyckad del av tomten.

NYSTRÖMS AFFÄR

Österskär fick sin första affär 1918, den hette Nyströms Speceri- & Diversehandel.

Det var två ungdomar från trakterna kring Drängsjön som startade affären. Carl Nyström (född 1887) kom från Sjöhamra och hade utbildat sig till bagare. Signe (född 1888) kom från Hagalund. De var lekkamrater, skolkamrater och läskamrater. Signe hade arbetat som piga i fina Stockholmsfamiljer, innan hon drog iväg till Egypten för att ta tjänst hos en domare i Kairo. Efteråt berättade hon att hon njöt i fulla drag av resorna och upplevelserna i Kairo. Hon längtade aldrig hem. Uppenbarligen en tuff ung dam!

1915 gifte hon sig emellertid med barndomsvännen Carl. Paret köpte sig en tomt nära Österskärs station och byggde sig ett hus. Fastigheten fick namnet Kairo, det står i kyrkboken. Carl öppnade bageri. Hans wienerbröd och frallor blev berömda. Firman utvecklades till en riktig lanthandel där allt fanns att köpa, även byggmateriel. Cement, tegel, spik, färg, grus, fotogen, matjord och gödsel till exempel. Och is till isskåpen, föregångare till våra tiders kylskåp. Isen togs upp på Trälhavet om vintrarna och förvarades i affärens isdös.

Carl och Signe hade tre barn, Börje, Rudolf och Astrid, som arbetade i föräldrarnas affär. "Det var arbete dygnet runt i tre sommarmånader och stiltje resten av året", har Astrid berättat. Det fanns inte så många åretruntboende i Österskär på tjugo- och trettioalen. Affären var öppen även på söndagar, före gudstjänsttid klockan elva. För att nå fler kunder hade Carl Nyström en liten båt och rodde varor över till Margretelund och Svinninge. 1925 skaffade han sig en T-Ford för utkörning. Den bilen fungerade också som taxi. Eller droska som det hette då. Taxirörelsen var dock ingen lysande affär, enligt Astrid. "Pappa var för snäll, kunder slapp betala". Börje körde ut mjölk med motorcykel till kunder.

Under krigsåren på fyrtioalet var Carl Nyström hemvärnsman och Signe engagerad i Lottarörelsen. Krigsfartyg låg förtöjda på Trälhavet, och Carl levererade bröd till fartygen. Om det var lugnt i affären på vintern så hade pappa Carl tungt knog i skogen. Han köpte skog på rot och avverkade träd som blev ved till bakugnen.

1959 upphörde Nyströms affär. Affärslokalen vid Generalsvägen stod oanvänd i flera år, med våg, kassaapparat och all inredning kvar. På 1980-talet köpte Anders Broström affären.

Efter honom har Gunnar Englund, Jan Englund, Magnus Wretman, Peter Hultman och Niclas Tell varit ägare och delägare. I dag heter innehavaren Roger Björklund, och han samarbetar med livsmedelskedjan Axfood (Antonia Ax:son Johnson). Numera heter affären Tempo. Antonia har återupplivat namnet från en länge sedan nedlagd varuhuskedja.

KJELLMANS

På andra sidan järnvägen låg Kjellmans, som uppstod på 1920-talet, till en början som charkuteriaffär, senare utvidgad till livsmedelsbutik, också den med bageri. År 1950 övertogs Kjellmans affär av Österåkers konsumtionsförening. Arbetarrörelsens ledande man i kommunen Fritjof Thun och andra hade länge sökt efter en lämplig lokal. Så blev Kjellmans till salu och då slog man till. 1963 lade Konsum emellertid ned butiken i Österskär, den hade blivit olönsam sedan Domus-varuhuset byggts i Åkersberga centrum.

Centrum-Konditoriet i Åkersberga tog över lokalerna efter Konsum. Konditor Nils Bergqvist producerade bakverk i huset. Nu är byggnaden riven. Kommunens bostadsbolag Armada har byggt ett mindre hyreshus där.

SOLBRÄNNAN

Man skulle som sagt bada havsbad i början av 1900-talet. Det ansågs fint. Alla strandtomterna hade egna badhus nere vid sjön. Österskärs villaägarförening hade också några kallbadhus som fick nyttjas mot avgift. Men kallbadhusen revs så småningom och i stället anlades badplatserna Solbrännan och Badholmen. Också där fick besökande betala avgift: ”Vuxna 15 öre, barn 10 öre, tjänstefolk och hundar 5 öre”. Villaägarföreningen har behållit båda badplatserna, men kommunen arrenderar Solbrännan. Och några avgifter är det inte längre fråga om.

PENSIONAT ÖSTERGÅRDEN

Alla äldre Österskärsbor minns pensionat Östergården. Men byggnaden med adress Katarinavägen 17 var inte pensionat från början utan privatvilla. År 1913 hette ägaren F. O. Nyman. På tjugotalet bodde där direktör Harald Emanuel Åsbrink (född 1883) med sin fru Sigrid och ett par söner. Familjen flyttade 1930 till Frankrike. Efter Åsbrink kom Yngve och Augusta Hildestrand, som öppnade pensionat Östergården i villan. Pensionatet höll öppet året runt, och var på trettioalet ett riktigt ineställe. Där serverades middagar och supéer, ordnades danser, uppträdanden, nyårs- och påskbaler. Här roade sig det vackra folket. I källaren fanns en ”bakficka” där man kunde svinga en bägare. Östergården betonade sin klass i annonser: ”Alla nutida bekvämligheter, elektriskt ljus, bad m.m.”.

Under andra världskriget hade civilförsvaret kurser på Östergården, men i slutet av 1940-talet såldes pensionatet till en man som hette Carl Landgren.

KATHARINASTIFTELSEN

1959 flyttade Katharinastiftelsen in i Östergården. Stiftelsen ville vara ”en mötesplats för angelägna livsfrågor”. Man inbjöd människor med skilda åsikter till samtal. Fil. dr och teol. kand. Margit Sahlin ledde stiftelsen. I källarvåningen (f. d. ”bakfickan”) lät hon bygga ett litet kapell med vackra fönster i färgat glas. Margit Sahlin blev senare en av våra första kvinnliga präster i Sverige, och 1979 utnämndes hon till kyrkoherde i Engelbrekts församling i Stockholm. Katharinastiftelsen flyttade in till Stockholm, och Östergården såldes till en byggfirma, som ville bygga tio flotta villor på tomten. Österskärs villaägarförenig ogillade planerna och förmådde kommunen att stoppa projektet genom att utnyttja sin förköpsrätt.

MUSIKKONSERVATORIUM

I stället blev det pianisten, tonsättaren och dirigenten Inger Wikström som tog över Östergården. Inger Wikström öppnade där en internatskola för unga avancerade musiker i

sång, piano och violin. Skolan hette Nordiskt Musikkonservatorium. Många konserter hölls där och berömda gästartister medverkade. Österåker fick ett förnämligt kulturcentrum under några år.

Musikkonservatoriet är nu nedlagt. Huset tillhör i dag Bostadsrättsföreningen Villa Östergården. Tre familjer bor där, Cederström/Richter, Dellenstedt/Roxfelt och Per Röstlund. Den sistnämnde bor i pensionatets ”bakficka”, senare kapell. Röstlund står i telefonkatalogen som ”leg. plattolog”, vad det nu är.

I grannskapet, Trollevägen 12, finns en efterföljare till Musikkonservatoriet. Där driver Iréne och Mats-Göran Högström en musikskola. Båda var elever på Musikkonservatoriet en gång tiden.

GILLET

Vid Katarinavägen 16, nära Östergården, ligger en stor vacker villa, byggd i jugendstil. Röd till färgen. Den kallades en gång i tiden Villa Trollgild. En tingsrättsdomare, häradshövding Richard Bråkenhielm (1870–1931), bodde där med frun Olga, tre döttrar, guvernant och ”hushållsfröknar”. Richard och Olga fick huset i lysningspresent (!) av Richards far landshövdingen i Uppsala Per Johan Bråkenhielm. Paret Bråkenhielm behöll Villa Trollgild till 1923, berättar en dotter som ännu är i livet.

Senare donerades huset till Österskärs villaägarförening, som döpte om villan till Gillet. Villaägarföreningen hade sina möten där, man spelade bridge där på kvällarna, och Gillet blev också något av en ungdomsgård. Det dansades och musicerades flitigt på Gillet. Tyvärr hade villaägarföreningen inte råd att behålla Gillet. Fastigheten blev privatbostad igen.

På femtiotalet bodde där Tore och Eva Ericsson. Tore var direktör på LM Ericsson, som företaget hette på hans tid. Han var också politiskt aktiv (m) i Österåker, satt under många år i kommunalnämnden. Han avled 1964, kort tid innan han skulle ha fyllt sextio.

Sedan dess har villan vid Katarinavägen bytt ägare flera gånger. En tid bodde där Leif Forsberg, känd från TV:s sportredaktion. I dag bor Harald Sandqvist med dottern Filippa i villan vid Katarinavägen. Harald driver firma Cykelbjörk med kontor i Åkersberga och butik inne i Stockholm.

VARVET

Sjösport var tidigt en populär fritidssysselsättning i Österskär. Det var status att ha en snabb segeljakt eller motorbåt. Kungliga Svenska Segel Sällskapet (KSSS) hade också ett klubbhus vid Sätterfjärden.

Alldeles intill klubbhuset byggde Anton Pettersson på tjugotalet ett småbåtsvarv. Pettersson kallades ”Niagara-Pelle”. Han hade seglat på de stora haven i sin ungdom. En av våra hedersmedlemmar i ÖHF, Karl Gustav Johansson, ”Hemvärns-Kalle”, arbetade i sin ungdom på varvet. Han kom dit på trettiotalet, fick till att börja med hugga in då det var dags att vårutrusta kundernas båtar. Karl Gustav fick ägna dagarna åt att tvätta båtar på utsidan med lutvatten, att skrapa och slipa bort bottenfärg och att slipa fernissade ytor. Själva målningen och även fernissningen utfördes sedan av yrkesmålare. Arbetsdagen började klockan sju på morgonen och pågick till halv fem på eftermiddagen, till ett på lördagarna. Karl Gustav tjänade 23 kronor och 60 öre i veckan när han började. Det dröjde sju år innan han fick anställning året runt.

När båtarna hade sjösatts skulle de snabbt in till stranden om de läckte. Det hände att handpumpen inte räckte till och att man inte fort nog fick in båten på grunt vatten. Då återstod ett hårt jobb med pump och hinkar att få båten läns.

Den största motorbåten i mitten av trettiotalet var generalkonsul Wallins stora pampiga motorkryssare. En annan av de större båtarna var doktor Hugo Wiks segelbåt ”Micasa”.

Förmannen på varvet hette Ivar Schörling. Han var politiskt aktiv i socialdemokratiska partiet, och på senare hälften av trettioalet kommunalfullmäktiges ordförande. Schörling övertog varvsrörelsen på fyrtioalet. Schörling avled 1958 men hans fru fortsatte driva varvet. Hon drabbades emellertid av ett grymt öde. En vinterdag 1963 halkade hon på trappan till bostaden vid Åsvägen, bröt lårbenet och frös ihjäl.

Thure Örneryd köpte varvet 1963 för 75 000 kronor och behöll det till 1985. Några år senare övertog Björn Nordell varvet och han är fortfarande ägare. Janne Sundkvist sköter det praktiska.

GRUVAN

Jo, det finns en gruva i Österskär, den ligger vid Stråkvägen 5. Gruvhålet är cirka tjugo meter djupt. Där bröts fältspat och kvarts på 1800-talet. Två mineraler som påträffats på flera håll här i Österåker. De används bland annat vid porslins- och glastillverkning. Ett järnvägsspår sägs ha gått från gruvan till en fartygsbrygga vid stranden. I dag är gruvan delvis vattenfylld.

1923 såldes tomten till en man som hette Sven Hillgren. Familjen blev kvar i drygt sjuttio år, men 1994 övertog trafikflygare Ingemar Ehrenström och hans fru Inez fastigheten. Ingemar lät renovera boningshuset. Man fann då en tidning från 1911. Man fann också att en innervägg tidigare varit yttervägg, kanske på en arbetsbarack vid gruvan.

GULDKANTAT PERSTORP

Vid Sätterfjärden, nära varvet, ligger Perstorp. I dag domineras området av 46 stycken moderna vita radhus. Mitt i området står en gammal fin byggnad, där direktör Nils Wendel (född 1881) och hans fru Wera (född 1885) bodde på tjugotalet. Tomten var stor på den tiden, 12 tunnland, d.v.s. 60.000 kvadratmeter. Förutom huvudbyggnaden fanns där orangerihus, tennisbana, krocketplan, en stor terrass, båt-, bad- och tvätthus samt bostäder för trädgårdsmästare och trädgårdselever.

”Gröna gräsmattor behärska större delen av marken, varifrån härliga trädformationer stiga upp, nu i sommarens första grönska, omgjutna av ett ljusgrönt skimmer. Syrén- och häggbuskar blommar och doftar, och i fruktträdgården lyser det vitt och skärt från tusenden av äppelblom” – ja, så såg Perstorp ut en vårdag 1924, enligt tidskriften Svenska Hem. Inne i villan möttes man av ljusa ”nobla” färger, ljusa tunna gardiner, vackra mattor, stilmöbler och vackra prydnader.

Nils Wendel var direktör i Guldsmedsbolaget. Han hade den finaste bilen i Österskär, en Chrysler, fick vi höra, vi som var med på kulturvandringen i Österskär i våras. Wendel hade en motorbåt också. Den kördes av hans chaufför, själv satt Wendel i en korgstol på akterdäck. Allt var så fint och flott hos direktör Wendel. Hans tomt krattades varenda dag. Vid bjudningar på Perstorp samlades noblessen, skådespelare och annat fint folk. Till och med kungliga besökte Wendel. Livréklädda betjänter serverade, stod bakom stolen, satte fram och tog bort tallrikarna. Det som serverades var utsökt. Wendel tog hem smörgåsbord från Paris.

Den gamla huvudbyggnaden på Perstorp finns kvar, men huset har fått reveterade ytterväggar. Där bor numera ett ungt par, Torsten Linder och Carina Sjögren.

FRITZ-CRONE

Ekbacken kallas en stor fastighet vid Generalsvägen 134. I dag bor där Carl och Lisa Thorén och deras barn. I början av trettioalet bodde där musiker Harry Fritz-Crone och hans fru Inger. Harry var en känd violinist som gav konserter på skilda håll i landet, och även hade ett musikkapell. Inger var ackompanjator. Båda kom från Danmark.

Villa Ekbacken är en herrgård med två flyglar, och dit hörde också på Fritz-Crones tid ett litet lantbruk med kor, hästar, grisar och ankor. Sönerna Gunnar och Pelle fick hjälpa till med

att bärga höskörden. Pappa Harry blev bekant med den legendariske motorbåtskonstruktören Carl Gustaf Pettersson och lät bygga en "Petterssonbåt" som fick namnet Inger II.

Sonen Gunnar blev lidelsefullt intresserad av Petterssonbåtarna. Han lyckades till och med komma över CG Petterssons egen "Wiking X". Den båten blev mycket omskriven, då CGP 1925 gjorde en synnerligen strapatsfull resa runt hela Skandinavien med den. Den resan talar man om än i dag i motorbåtskretsar.

Gunnar Fritz-Crone upprepade bravaden 1980. Han avseglade från Österskär, gick söderut, rundade Sveriges och Norges sydspetsar, upp längs den norska Atlantkusten ända till Narvik. Där lät han "Wiking X" ta tåget till Luleå. I Luleå sjösattes båten igen, och Gunnar tuffade vidare hem till Österskär. En resa på 590 mil! Vänner till honom följde med som besättning, bland dem nyligen avlidne Eric Englund, Åkersberga, kommunaldirektör och omtyckt medlem i vår hembygdsförening.

Gunnar Fritz-Crones intresse för Petterssonbåtarna har resulterat i två böcker. I dag är Gunnar åttiofem år gammal. "Wiking X" har han kvar.

PAULINE BRUNIUS

Granne med Ekbacken, vid Generalsvägen 138, bodde skådespelerskan och Dramatenchefen Pauline Brunius med familj. Hon var gift med skådespelaren och teaterdirektören John Brunius. Paret köpte villan 1920 och kallade huset "Stugan". Pauline var född 1881 och blev en av de stora i dåtidens teatervärld. "Stugan" finns kvar och ligger på en udde ut mot Trälhavet.

Tidningen Svenska Hem beskrev Brunius' sommarhus i Österskär med stor entusiasm: den stora sjötomten med fem väldiga ekar, frukt- och köksträdgården, rosenrabatterna, klängrosorna och lavendelhäckarna.

Stugans inre uppfyller också alla förväntningar, skrev tidningen vidare. "Alla upptänkliga trefnadsmoment har uppbådats för att samverka till ett vackert, hemtrefligt, komfortabelt helt". Där fanns fina väggmålningar, öppen spisel och ett vackert bondhörnskåp från 1785. Fru Paulines sovrum var "en liten pastell i vieux rose med gustavianska vitmålade möbler". Maken John Brunius' sovrum gick i blått och brunt. På övervåningen hade sonen Palle sitt rum, med grönbå tapeter. Palle hade en egen ingång, en smal trappa ner till marken, något som "borde få det att vattnas i munnen på alla ungdomliga läsare". Ja, så skrev man i Svenska Hem 1923.

I dag bor Roland och Lilian Hedmo i gamla "Stugan". En hel del av inredningen från Brunius' dagar finns kvar, omsorgsfullt underhållen. Väggmålningar, kakelugnar och öppna spisar bl.a.

GENERAL GEIJER

Vid Generalsvägen 60 ligger en stor pampig villa på sjötomt och med glaserat tegel på taket. Där bor sedan några år tillbaka Per och Angelika Ryttinger och deras tre barn.

I början av 1900-talet bodde där generalmajor Salomon Gottschalk Geijer med fru, dotter, kokerska, pigor och trädgårdsmästare. Det är efter honom som både Generalsvägen och Geijersvägen fått sina namn. General Geijer var född i Värmland 1850, blev officer vid Svea artilleriregemente, steg i graderna, blev till slut chef för regementet och generalfälttygmästare. Han ansågs vara en av de främsta upphovsmännen till 1901 års organisation av artilleriet. Geijer var också ledamot av Krigsvetenskapsakademien. Generalen avled i villan på Österskär sommaren 1924. Hans kista fördes med extratåg in till Stockholm. Mycket folk hade samlats vid stationen "för att bringa honom en sista hälsning", kanske också för att se och uppleva en storslagen hädanfärd.

RÖDBOSUNDS DANSBANA

”Roslagens vackrast belägna dansbana” får inte glömmas i en skildring av det gamla Österskär. Den låg vid Rödbosundet – på Margretelundssidan visserligen – men många ungdomar från Österskär sökte sig dit. Dramatenchefen Pauline Brunius’ son Palle dansade vid Rödbosund, likaså regissör Olof Molanders två pojkar. Operasångerskan Elisabeth Söderström var vokalist vid Rödbosund. Hennes föräldrar hade sommarstuga alldeles intill.

Danserna vid Rödbosund började i slutet av tjugotalet och pågick till 1952. Det var dans vid Rödbosund varje lördag och söndag, och tidvis också på onsdagar. En farbror som hette Karl Eriksson rodde folk från Österskär till dansbanan. Det kostade tio öre att bli överrodd. Folk kom roende och seglande i båtar från Resarö. Dansbanan hade en lång brygga där det låg massor av båtar när det var dans. Ångbåten Åkers Kanal (”Tuppen”) kom ut från Stockholm med dansgäster. En särskild busslinje gick från Åkersberga station. Fin musik hade man också. Bunta Horn, ett gammalt jazzgäng från fyrtioalet spelade vid Rödbosund. Ett annat dansband hette Sonora, med ”Budda” vid pianot, ytterligare ett hette Biggles. Dragspelarna Sölve Strand och Lill-Arne Söderberg, gitarrveteranen Sten Carlberg, alla har de spelat vid Rödbosund.

Dansbanan byggdes och drevs av Harald och Ester Lindahl. De hade den inställningen att alla skulle ha trevligt, berusade personer avhystes direkt. Efter ett tjugotal år måste Lindahls emellertid stänga dansbanan. Det gick inte att ordna parkeringsplatser när ungdomar på femtioalet alltmer började komma i bil. Den moderna dansmusikens höga ljudnivå blev också ett problem. Dansbanan finns dock kvar. Den är rund och inglasad, kallades också på sin tid Rotundan.

Bengt Pierre heter ägaren numera.

OLLE LÖFGREN

Källor:

Helga Gäfvert: Österåker, Roslagsbanan och Bygden.

Skatteverket, avdelningen för folkbokföring

Svenska Hem i ord och bilder, 1923 och 1924

Svenska män och kvinnor, biografisk uppslagsbok

Fritjof Thun: Minnen

Knut Wingstedt: Österskär – ett samhälle i omvandling

Gudrun Vällfors: Astrid Zetterlund berättar (ljudband)

Åkersberga bibliotek, Roslagssamlingen: Österskärskväll 1986 (ljudband)

Åkersberga bibliotek, Roslagssamlingen: Signe Nyström, intervjuad av Helga Gäfvert (ljudband)

Österåkers församling: Kyrkböckerna 1913–24 och 1925–34

Österåkers kommun: Handlingsprogram för Österskär 2000-10-10

Österåkers kulturnämnd: Mitt Österåker, Fjorton berättelser från 1930-talet

Österskärs villaägareförening: Österskärsrapsodi

Bildtexter:

Tomtkarta från 1909, bearbetad av Hans von Matérn.

Dragontorpet Tunanäs, äldsta huset på Österskär, Strandvägen 42.

En av Johan Hellmans annonser i dagspressen.

Österskärs järnvägsstation 1918.

Väskfabriken blev en stor arbetsgivare i Österåker.

Fiskare Axel Johansson med familj vid Strandvägen 7. Två döttrar skötte telefonväxeln.

Signe Nyström, tuff ung dam född 1888.

Nyströms speceri- och diversehandel låg till en början ensamt där Generalsvägen korsar järnvägen.

Kjellmans affär 1921.

Pensionat Östergården, senare Katharinastiftelsen och Nordiskt Musikkonservatorium. I dag bostadsrättsföreningen Villa Östergården.

Inger Wikström (i mitten) lyckades få världsberömda Birgit Nilsson (t. h.) att medverka i Musikkonservatoriets verksamhet.

Bråkenhielmska villan vid Katarinavägen, som blev föreningsgård och då kallades Gillet. Numera privatbostad.

”Hemvärns-Kalle” Karl-Gustav Johansson arbetade i sin ungdom på Österskärs varv.

Gruvan nedtill.

Öppningen på gruvan hos Ingemar Ehrenström i Österskär. Gruvan är cirka tjugo meter djup.

Villan på Perstorp omgavs av en tomt på 60.000 kvadratmeter med välskötta gräsmattor, tennisbana, krocketplan och en stor fruktträdgård.

Stilmöbler, vackra mattor och prydnader i Perstorps salonger på tjugotalet.

Villa Ekbacken vid Generalsvägen. Här bodde musikerparet Harry och Inger Fritz-Crone.

En kaffestund i Villa Ekbackens trädgård. I mitten Harry och Inger Fritz-Crone.

”Wiking X”, Petterssonbåten som Gunnar Fritz-Crone seglade runt Skandinavien med.

Åsa och Gunnar Fritz-Crone.

Lilian och Roland Hedmo utanför ”Stugan”, som Pauline Brunius kallade sitt läckra hus vid Trälhavet.

Åtskilligt av den gamla inredningen i ”Stugan” finns kvar, välbevarad.

General Geijers stora pampiga villa vid Generalsvägen/Geijersvägen. I dag bor där Per och Angelika Ryttinger och deras barn.

General Gottschalk Geijer (1850-1924)